

מגמות בחקיקה בתחום האלימות בין בני-זוג

נתן זלוצ'ובר*

* שופט בית-המשפט המחוזי, בבאר-שבע, מוסמך במשפטים מאוניברסטת בר-אילן
(נתקבל במערכת ביוני 2004, אושר לדפוס באוקטובר 2004).

מטרת המאמר הינה להציג את ההתפתחויות בהתמודדות עם תופעת האלימות בין בני זוג מנקודת המבט המשפטית. סוגיית האלימות בין בני-זוג דומיננטית מאוד בתודעה הציבורית. בעקבות דוח ועדת קרפ (1989) נעשו שינויים רבים בחקיקה; בתי-המשפט שינו את עמדתם כלפי הנושא וגם הטיפול המשטרתי בנושא עבר תהפוכות. אולם, בשל החשיפה התקשורתית וההתעניינות הציבורית המוגברת, מוצאות עצמן סוכנויות אכיפת החוק "עומדות לדין במשפט הציבורי", בכל אירוע של אלימות במשפחה שתוצאותיו קשות. על כן, הן נוקטות בדפוסי פעולה קשיחים, היוצרים סכנה לפגיעה באיזון בהפעלת שיקול הדעת, לפגיעה בעקרונות המשפט החוקתי, המשפט המנהלי ובעקרונות המשפט הפלילי הנוגעים לעניין הנדון. המאמר גורס כי ההנחה שבחקיקה ובאכיפה בלתי מתפשרת ניתן להוליך תהליך של שינוי חברתי משמעותי בתחום זה, הינה הנחה בעייתית. טיפול אפקטיבי בנושא מורכב זה, חייב להיות ער לבעיית הקורבנות ולבעיות המשפטיות שנושא זה מעורר בדיון המשפטי. יש לקחת בחשבון את שאלת מעמדה של המתלוננת במשפט הפלילי ומגבלות הכוח של סוכנויות אכיפת החוק.

מילות מפתח: אלימות בין בני-זוג במשפחה, מערכת אכיפת החוק, משטרה, חקיקה, משפט פלילי.

מבוא

דומה, כי לא היה כמעט תחום במדינת ישראל, שזכה לתשומת לב ציבורית ומוסדית, ולנסיונות להתמודד עימו, כמו תופעת האלימות בין בני זוג. התמודדות זו באה לידי ביטוי בתהליכים מוסדיים, מחקריים וחוקיים, ששינו את תמונת המצב בישראל.

מטרת המאמר הינה להציג את ההתפתחויות בהתמודדות עם תופעת האלימות בין בני זוג מנקודת המבט המשפטית.

תהליכים בהתמודדות עם תופעת האלימות בין בני זוג בישראל

ניתן לציין ששה ציוני דרך בתחום הטיפול המערכתי באלימות בין בני זוג:

ציון הדרך המהותי הראשון היה דוח **"יעדת קרפ"**. בשנת 1989 מינה היועץ המשפטי לממשלה ועדה בראשות המשנה ליועץ המשפטי לממשלה דאז, עו"ד יהודית קרפ, בנושא מדיניות חקירה, תביעות ומשפט בעבירות אלימות בין בני-זוג. דוח זה מהווה את אחד המסמכים המקיפים והחשובים שנכתבו על התופעה והטיפול בה בישראל, עד למועד כתיבתו. הדוח עסק בהשלכות המשפחתיות, המוסריות והחברתיות של התופעה, כמו גם בהתנהלות סוכנויות אכיפת החוק. בכתב המינוי של הוועדה ניתן לה מנדט לטפל רק בהיבט המשפטי של הבעיה. הדוח טען, כי קיימות שלוש גישות עיקריות לטיפול בתופעה: הגישה הליגלית פלילית, הגישה הטיפולית חברתית והגישה התכליתית - גישת ההגנה ("יעדת קרפ", 1989, עמ' 10-15).

תרומתה העיקרית של הוועדה היא בהבנה שטיפול מושכל בתופעה חייב לכלול שילוב של כל הגישות יחד ובהתוותה דרכי טיפול מערכתיות לטיפול, הכוללות גופים מוסדיים, כמו גם גופים וולנטרים. הוועדה המליצה על דרכי התמודדות משולבות – עונשיות וטיפוליות. ההמלצות השפיעו ישירות על היערכות משטרת ישראל, שהוציאה הנחיות לטיפול הסייר באלימות בין בני זוג במשפחה. הנחיות אלו גיבשו מדיניות חדשה לפיה איש המשטרה יתמקד באכיפת החוק וימנע מניסיונות תיווך ועשית שלום בית בין בני הזוג. על בסיס הדוח, הוציאה משטרת ישראל הנחיות חדשות לטיפול המשטרתי באלימות בין בני זוג. תחולת ההנחיות היא מיום 1.11.90, כשנה לאחר הגשת המלצות הוועדה. בהנחיות מצוין בפירוש, כי "ההתנהלות

האלימה מהווה עבירה פלילית ולעיתים עבירה חמורה". ביטויה בפועל של הדגשה זו, המחמירה בהתייחסות לנושא, יהיה יותר בפתיחת תיקים פליליים על ידי המשטרה ופחות בתיווך בין בני הזוג וסגירת תיקים באי-תביעה. הנחיות אלו מבטאות מעבר מגישת "ישוב הסכסוכים" לגישת "הסמכותיות" תוך הדגשת מספר דברים באופן הטיפול המשטרתי: מאפייני הסיכון והחומרה באלימות בין בני זוג עקב זיקת הקרבה בין העבריין לקורבן; הפעלת הסמכות המשטרית, הן בחקירה והן בתביעה, תהיה מתוך התחשבות באשה המוכה ובצרכיה; ההליך הפלילי עשוי לשמש אמצעי עזר לטיפול במשבר בין בני הזוג.

ציון הדרך המהותי השני הוא מה שמכונה "מודל באר שבע" (1991-1993). המודל היווה יישום מעשי של דוח "ועדת קרפ". הוא בנה יחידה מקצועית נפרדת לטיפול בסוגייה, בתוך משרד החקירות התחנתי, התווה מודל רב ארגוני, שכלל את כל הגופים שעסקו בתופעה, ושילב טיפול בגבר המכה ביחד עם ענישה. בעלים מכים נשלחו במסגרת תנאי השחרור בערובה לטיפול בסדנאות, כשהם נמצאו במעקב קציני מבחן, עוד לפני הגשת כתב אישום בבית המשפט. יצויין, כי מודל זה בוצע בתיאום, הן עם בית המשפט השלום בבאר שבע והן עם בית הדין הרבני בעיר. הפעלתו עוררה, בתחילה, התנגדות רבה בקרב הרמות הממונות במשטרה, הן בדרג המקצועי והן בדרג הפיקוד (שלו ויחזקאלי, 1994; שלו, 1993). יחד עם זאת, אומץ המודל על ידי מבקר המשטרה.

ציון הדרך המהותי השלישי היה **השינויים המרכזיים בחקיקה בנושא אלימות בין בני-זוג**, שתחילתם בחקיקת החוק למניעת אלימות במשפחה התשנ"א – 1991, שנכנס לתוקפו ב- 28 ליוני 1991, בעקבות דוח "ועדת קרפ".

לראשונה, ייחד המחוקק את תופעת האלימות נגד בני זוג מיתר העבירות, עובדה שהשפיעה גם על מודעות גורמי האכיפה וגם על היכולת לצבור מידע על התופעה (כיוון שלראשונה, ניתן היה למנות את מספר המקרים שטופלו על ידי המשטרה, דרך סעיף ספציפי שבו הואשמו המתלוננים).

קצרה היריעה במאמר זה מלפרט את כל תיקוני החקיקה הנוגעים לבעיה. החוק למניעת אלימות במשפחה (התשנ"א-1991) חידש וכיוון למספר היבטים בהתמודדות עם תופעת האלימות בין בני זוג [בנושא צווי הגנה, ראה ס' 2 (א), (1) (2) (3); בנושא בקשה למתן צו הגנה והתנאים לנתינתו, ראה ס' 3 (1) (2) (3)]. בהקשר דומה, ראה גם את החוק למניעת הטרדה מאיימת, התשס"ב – 2001. בנושא סמכויות שוטר לעצור בלא צו, ראה בחוק סדר הדין הפלילי

(סמכויות אכיפה – מעצרים), ס' 23 (א) (ה). לעניין מעצר עד תום ההליכים המשפטיים ראה בחוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים), ס' 21 (א) (1) (ב) (ג) (5). רמת הענישה המקסימלית הקבועה בחוק העונשין בעבירות אלימות כלפי בן-זוג הוכפלה. בנושא תקיפות בנסיבות מחמירות ראה ס' 382 (ב) (1) (ג); בנושא חבלה ופציעה בנסיבות מחמירות ראה ס' 335 (א) (1) (א) (1) (ב) (1); בנושא חבלה בכוונה מחמירה ראה ס' 329 (א) (1) (ב) (ג); בנושא סרסרות למעשי זנות ראה ס' 199 (א) (1) (2) (ב); פקודת הראיות [נוסח חדש], התשל"א-1971, תוקנה כך, שבן-זוג כשר להעיד לחובת בן-זוגו האלים, ראה ס' 5 (1) (2) (א2) (3) (4); בצד ההחמרה בענישה, נקבעה בחוק העונשין, התשל"ז-1977, גם אפשרות לצוות על טיפול לעבריין להשקטת דחפיו האלימים, ראה ס' 86 (א).

בנוגע לשינויים ראוי להעיר:

1. העונש המקסימלי בגין עבירת "תקיפה סתם", על-פי סעיף 379 לחוק העונשין, הוא עד שתי שנות מאסר. המחוקק, כאמור לעיל, הכפיל את העונש המקסימלי, כאשר המותקף הוא בן-זוגו של התוקף.
2. העונש המקסימלי בעבירת "תקיפה הגורמת חבלה ממשית", על-פי סעיף 380 לחוק, הוא עד 3 שנות מאסר. המחוקק, כאמור לעיל, הכפיל את העונש המקסימלי, כאשר המותקף הוא בן-זוגו של התוקף.
3. העונש המקסימלי בגין עבירת "פציעה", על-פי סעיף 334 לחוק, הוא עד 3 שנות מאסר. המחוקק, כאמור לעיל, הכפיל את העונש המקסימלי, כאשר המותקף הוא בן-זוגו של הפוצע.
4. העונש המקסימלי בעבירת "חבלה חמורה", על-פי סעיף 333 לחוק, הוא עד 7 שנות מאסר. המחוקק, כאמור לעיל, העמיד את העונש המקסימלי על 10 שנים, כאשר המותקף הוא בן-זוגו של הפוצע.
5. כחריג, המבצע עבירה כלפי בן-משפחתו, לפי סעיף 329 לחוק, נקבע לגביו עונש מינימום, שמטרתו לצמצם את שיקול הדעת השיפוטי בהשתת עונש, ומכך ניתן לסטות רק מטעמים מיוחדים שירשמו.

6. סעיפים 21 ו-23 לחוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה - מעצרים) מפנים לעניין הגדרת בן-משפחה לחוק למניעת אלימות במשפחה, התשנ"א-1991, ובסעיף 386 לחוק העונשין (הדן באפשירות טיפול) דומה ההגדרה להגדרה שם.
- מנגד, סעיף 329 לחוק העונשין מפנה להגדרת בן-משפחה בסעיף 382(ב) לחוק העונשין. ההגדרה בסעיף 382(ב) ובסעיף 335 לחוק זהה. בהגדרת המונח בסעיפים לעיל, בדומה להגדרה בסעיף 1 לחוק למניעת אלימות במשפחה, נכללת בת הזוג שהוכתה על-ידי בן-זוגה. בניגוד להגדרה הרחבה בסעיף 1 לחוק למניעת אלימות במשפחה, לא נכללים בסעיפים לעיל בחוק העונשין, למשל, הוריו הקשישים של נרקומן בוגר, אשר נסחטים באלימות על ידו בכל 28 לחודש, יום קבלת קצבת הזקנה מהביטוח הלאומי, על מנת שתמומן התמכרותו לסמים קשים.
7. ריבוי תיקוני החקיקה בהקשר של אלימות בין בני-זוג, שצוטט לעיל, אינו מלא. חלק נוסף יובא וידון בהמשך המאמר.

ציון הדרך המהותי הרביעי היה **דוח מבקר משרד המשטרה בנושא הטיפול המשטרתי באלימות בין בני-זוג** (1993). דוח זה הצביע על "מודל באר שבע" כיישום הנכון של ההתוויות שגובשו בדוח "ועדת קרפ", והמליץ ליישמו בכל יחידות המשטרה.

ציון הדרך המהותי החמישי היה **הפצת המודל הקהילתי לטיפול באלימות במשפחה**, במאי 1997, על ידי "היחידה לשיטור קהילתי" במטה הארצי. יחידה זו פעלה בין השנים 1995-1999, במטרה לסגל במשטרה דפוסי עבודה של שיטור קהילתי (בית נר וגימשי, 1997). מודל זה הוכן על ידי שני צוותים במשותף – זה של היחידה לשיטור קהילתי וזה של מדור נפגעי עבירות במחלקת החקירות, שהוא הגוף הממונה על הטיפול המקצועי בסוגייה. המודל ניסה לסגל לכלל תחנות המשטרה עבודה לפי "מודל באר שבע". החידוש שבמודל היה הדרישה משוטרי הסיוור לבצע איבחון ראשוני, במטרה לעמוד על מסוכנותו של הפוגע לגבי בת זוגו (בית נר וגימשי, 1997).

ציון הדרך המהותי השישי והאחרון היה **הקמת מערך חוקרי אלימות במשפחה** במשפחה. הגברת המודעות הציבורית לבעיית הנשים המוכות מחד גיסא, והצורך במציאת מענים משטרתיים שיאפשרו למשטרה להתמודד ביעילות עם תופעה זאת, הביאה בתחילת 1999 להכשרתו של מערך חוקרים מיוחד במשטרת ישראל אשר נועד לטפל באירועי אלימות

במשפחה בכל התחנות בארץ. מעתה, זהו תחום התמחות ייחודי, הנתון בידי חוקרים מיוחדים בנפרד מיתר חוקרי התחנה, בדומה למודל שהותווה בבאר שבע, ב- 1990. מטרת המערך הייתה להביא למיקוד האחריות בטיפול בעבירות אלימות בין בני זוג, לשיפור השירות הניתן למתלונן, להעלאת הרמה המקצועית של החוקרים ולמיסוד הקשר עם גורמי הרווחה בעיר¹.

בכך, הושלם תהליך הפיכתו של תחום הטיפול באלימות בין בני זוג לתחום מקצועי נפרד, שיש לו גם חקיקה משלו, גם תחום התמחות נפרד במשטרה וגם מוסדות ספציפיים לטיפול בו בקהילה, הן במתעלל והן בקרבן.

עקרונות במשפט הנוגעים לטיפול בתופעת האלימות בין בני זוג

זכויות החשוד, העצור והנאשם

בצד החובה להגן על מתלוננות בנושא אלימות במשפחה, חובה המקימה, במקרים קיצוניים, צורך לנקוט בסנקציות דרסטיות, והגם שנקבעו על-ידי המחוקק נורמות מחמירות שהעניקו כלים מגבירי אפקטיביות לסוכנויות אכיפת החוק ולבתי-המשפט להילחם באלימות במשפחה, יש לזכור, כי נותרו על כנו הנורמות המגנות על החשוד, על העצור ועל הנאשם במשפט הפלילי. נורמות אלו מקנות לו זכויות, שאין לשלול ממנו. הקפדה על נורמות אלו מחויבת המציאות, ליצירת האיזון הנדרש בתחום עדין זה:

א. מכוח המשפט הפלילי, המינהלי והחוקתי חייב כל המקבל החלטות בתחום זה לנהוג באיזון ראוי, במידתיות ולהפעיל את שיקול דעתו, לאור הנורמות החוקתיות בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, הקובע:

2. אין פוגעים בחייו, בגופו, או בכבודו של אדם באשר הוא אדם. *שמירה על החיים, הגוף והכבוד*

...

4. כל אדם זכאי להגנה על חייו, על גופו ועל כבודו. *הגנה על החיים,*

¹ ראה מאמרה של אפרת שהם בגיליון זה (המערכת).

הגוף והכבוד

חירות אישית

5. אין נוטלים ואין מגבילים את חירותו של אדם במאסר, במעצר, בהסגרה או בכל דרך אחרת.

...

8. אין פוגעים בזכויות שלפי חוק-יסוד זה אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת-ישראל, שנועד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על הנדרש או לפי חוק כאמור מכוח הסמכה מפורשת בו.

ב. סוכנויות אכיפת החוק חייבות לזכור בכל שלב, כי מדובר בהליך פלילי ולעניין זה נקבע מפורשות בחוק העונשין, התשל"ז – 1977 :

34כב.א) לא יישא אדם באחריות פלילית לעבירה אלא אם כן נפקותו של ספק היא הוכחה מעבר לספק סביר.

בלהט הטיפול הרגשי בנושא הקשה של אלימות בין בני-זוג, עיקרון פלילי חשוב ובסיסי זה, שנקבע על-ידי המחוקק, נראה, שנדחק לקרן זוית. השיח המקובל בנושא בציבור, בתקשורת ואף בין נציגי העם, משתקף בדברים הבאים של אחד מחברי-הכנסת, בדבריו בכנסת, בהצעה לסדר-היום – רצח נשים בישראל, מיום 24/10/01 :

... אני חושב, שבעניין הזה אנחנו צריכים לפנות לשופטי ישראל: היו קשים בדין. יכול להיות, שאולי נטלתם חירותו של אדם שלא כדין, אבל עם הספק הזה יכול להיות, שהיצלתם חייהן של נשים לא מעטות במדינת-ישראל (ההדגשה שלי, נ.ז.).

(<http://knesset.gov.il/TqI/mark01/h0202092.html#TQL>)

”ראיות מספיקות” ו”עניין לציבור”

בצד החובה והכורח להילחם באופן אפקטיבי בתופעה החמורה של אלימות בין בני-זוג, ואולי דווקא בשל ההתעניינות הציבורית הערה שבאופן טבעי יוצרת השפעה על סוכנויות אכיפת החוק, חייבות אלו גם לשים לנגד עיניהן את הנחיית היועץ המשפטי לממשלה בעניין ”שימוע וטיעון לפני הגשת כתב אישום”:

(הנחיה 51.015):

אחריות כבדה מוטלת על כל מי שבא להחליט על הגשת כתב אישום פלילי נגד אדם, בייחוד בעבירות בעלות אופי חמור ועבירות שיש עמהן קלון וכתם בלי יימחה. יש אשר אפילו זיכוי בדין אין בו כדי להיטיב נזק שנגרם מתוך אישום שלא היה יסוד לו. מכאן מתחייבת מידה יתרה של זהירות, טרם מגישים כתב אישום. בדיני נפשות עסקינן, והגם שכל נאשם מוחזק חף מכל עבירה, ואף יהיה לו 'יומו בבית-המשפט' להתכונן בכל האשמה המיוחסת לו, אין להתעלם מכך, שהליכי משפט דרכם להתמשך ולהסתעף, ויש עמם, לא אחת, עינוי דין ונפש. מצווים אנו לדקדק היטב בחומר הראיות, וללבן ביסודיות את הבעיות הכרוכות בנושא האישום.

(בג"צ 6781/96, ח"כ אולמרט נ' היועץ המשפטי לממשלה)

בדיקת חומר הראיות אינה בדיקה טכנית בלבד. היא חייבת לקחת בחשבון שיקולי מהימנות ומשקל:

חזקה על היועץ המשפטי לממשלה ועל אנשי הפרקליטות, כי החלטה מעין זו מתקבלת לאחר בדיקה מעמיקה ועניינית של כל חומר הראיות ואגב עימות בין הודעות העדים השונים, והערכת מהימנותן הלכאורית ומשקלן היחסי... גם אם קיים חומר ראיות לכאורה להגשת כתב אישום, עדיין יכול היועץ המשפטי להחליט להימנע מהגשתו, אם סבור הוא שסיכויי ההרשעה על-פי החומר שברשותו מועטים המה.

(בג"צ 3425/94 עו"ד גנור ואח' נ' היועץ המשפטי לממשלה ואבנר שאקי)

בשורה ארוכה של פסקי-דין, קבע כבוד בית-המשפט העליון בשבתו כבית-דין גבוה לצדק, בדונו בסעיף 62 לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982, עקרונות החייבים להנחות את רשויות התביעה גם בסוגייה שבה עסקינן:

אכן, מהוראת סעיף 62 עולה, שסמכות היועץ המשפטי לממשלה להעמיד לדין מותנית "בהתקיים שני תנאים מצטברים, האחד 'חיובי' והאחר 'שלילי'. התנאי 'החיובי' הוא, כי לדעת התובע הראיות שבידו מספיקות לאישום. תנאי זה עניינו קיומן של ראיות לכאורה, כלומר, ראיות קבילות ובעלות משקל, אשר יש בהן, לדעת התובע, כדי להביא להרשעת הנאשם. התנאי ה'שלילי' הוא, כי התובע אינו סבור, שאין בקיום המשפט הפלילי עניין לציבור. תנאי זה מניח קיומן של ראיות לכאורה, ועניינו היעדר עניין לציבור בהרשעת הנאשם ובגזירת דינו (בג"צ 935/98 גנור נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד מד(2) 485, 507). מקובלת עלי גם העמדה, כי "תנאי הראיות הינו תנאי הכרחי לאכיפת החוק, בכל שלביה. הימנעות מהנעת ההליך הפלילי בהיעדר ראיות מספיקות מתחייבת הן משיקולי צדק והן משיקולי תועלת ואמינות" (גביון, אצל: בג"צ 6781/96, ח"כ אולמרט נ' היועץ המשפטי לממשלה)

אשר למונח "עניין לציבור", קבע כב' נשיא בית-המשפט העליון, השופט ברק:

עניין לציבור "אין עניינו התעניינות הציבור. (הדגשה שלי – נ.ז.) "עניין לציבור" אינו עניין דסקריפטיבי. זהו עניין נורמטיבי. "עניין לציבור" הינה הכרעה ערכית באשר לתועלת, שתצמח מקיום המסגרת החברתית על-ידי העמדה לדין, לעומת הנזק שייגרם למסגרת זו על-ידי אי-העמדה לדין, ולתועלת שתצמח לה באי-העמדה לדין. עמדתי על כך באחת הפרשות בציני: "אין עניין לציבור בהעמדה לדין, מקום שלדעת תובע, התועלת שתצמח לערכים ולעקרונות, שהמשפט הפלילי מגן עליהם, אם החשוד יועמד לדין, אינה שקולה כנגד הנזק שייגרם לערכים ולעקרונות אלה אם החשוד לא יועמד לדין" (בג"צ 935/89 גנור נ. היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד מד(2) 485, 511). אכן, המסקנה, כי אין "עניין לציבור" בהעמדה לדין היא, לעולם, פרי איזון בין שיקולים נוגדים." (בג"צ 588/94, עו"ד אהרון שלנגר נ' היועץ המשפטי לממשלה והרב שלמה גורן)

בטרם קבלת החלטה בדבר סגירת תיק חקירה או הגשת כתב אישום, חובה, לדעתי, לזכור את ההבחנה הברורה, בין "עניין לציבור" לבין "התעניינות ציבורית", גם בסוגיית האלימות בין בני זוג.

התפתחויות אחרונות בחקיקה

במאי 2002, הוגשה בכנסת הצעת חוק לתיקון חוק סדר הדין הפלילי ה"ח התשס"ב 3107, לעניין הטיפול בתלונות של אלימות בין בני-זוג. בדברי ההסבר נאמר:

תופעת רצח נשים ובנות-זוג עלתה והגיעה למצב של מכת מדינה. ריבוי המקרים של רצח נשים במשפחה, שקדמה להם תלונה של הקורבן במשטרה, מורה, כי יש צורך בחקיקה שתספק הגנה לקורבנות אלו.

ספק אם האמור סומך על עובדות:

- מרבית הנרצחות לא התלוננו בעבר במשטרה. על-פי נתוני המשטרה, נרצחו, משנת 1997 עד 2003 (עד כתיבת שורות אלה) 94 נשים. רק 31 נשים התלוננו קודם במשטרה. בשנת 2003, נרצחו 14 נשים וכן שני גברים. **רק אישה אחת התלוננה במשטרה**. יתרה מכך, במקרים רבים, שבהם הוגשו תלונות לפני הרצח, חלקן היו בעיצומו של טיפול בבית-המשפט או בתביעה. בחלק מהמקרים, החשודים אף נשפטו, הורשעו, ולעתים, אף זוכו לפני הרצח (זיו, 2003).
- המונח **"מכת מדינה"** הינו מונח סטטיסטי ולא ערכי. בל יובן אחרת- כל רצח הוא חמור ביותר. זו העבירה החמורה ביותר בחוק העונשין. אולם, הסטטיסטיקה של עבירה זו בין בני זוג, אינה קשה יותר מאשר בתחומי אלימות אחרים. בשנת 2002 נפתחו 36,928 תיקים פליליים בעבירות אלימות, לא כולל אלימות במשפחה) ונרצחו 167 אנשים. דהיינו, אחוז הרציחות מכלל האלימות הכללית הינו כ- 0.4522%. בשנת 2002, הוגשו למשטרה 20,153 תלונות בגין אלימות במשפחה, שבגינן נפתחו תיקים פליליים. בשנה זו נרצחו 14 נשים. דהיינו, אחוז הרציחות, מכלל עבירות האלימות במשפחה, הוא כ- 0.069%. לפי ההערכה של ארגוני הנשים יש כ- 200,000 נשים מוכות. אם מספר התלונות כלל לא משקף את המציאות, שכן רבות מהקורבנות לא מתלוננות. מכאן, שאחוז הרציחות מכלל עבירות האלימות במשפחה אף קטן יותר, והוא כ- 0.007%.
- סיני (ללא תאריך) טוענת, כי:

על-פי נתוני המשטרה, מספר הנשים שנרצחות בישראל, מדי שנה, על-ידי בני-זוגן הוא די יציב בשנים האחרונות, ונע בין 10 ל- 16 בשנה. מספר מקרי הרצח של נשים בידי בני-זוגן

עדיין נמוך הרבה מזה שבארצות-הברית ובמדינות רבות במערב. ככלל, ישראל אינה מחזיקה בשום שיאים בכמות מקרי הרצח המתרחשים בה. בישראל, שיעור מקרי הרצח הוא 1.5-1 ל-100 אלף תושבים; בארצות הברית, הוא נע בין 8 ל-9 ל-100 אלף תושבים. גם באירופה, מדובר ב-4 עד 6 מקרי רצח על כל 100 אלף איש, אומר הקרימינולוג פרופסור אריה רטנר מאוניברסיטת חיפה... גם הנתונים על אלימות נגד נשים מצביעים על כך, שהמצב בישראל, הגם שהוא קשה, טוב יותר מאשר בארצות רבות אחרות. אמנם, קשה לקבל נתונים מדויקים, בשל הנטייה לתת דיווח, מתוך רצון להגן על בני-זוג או על שלמות המשפחה, אבל, לפי ההערכות, יש כ-200 אלף נשים מוכות בישראל - אחת מתוך שבע... באחד הסקרים המעטים שנעשו בישראל בתחום זה, מצאו החוקרות, ד"ר רויטל גרוס ושולי ברמלי, ממכון ברוקדייל, שכ-11.5% מכלל הנשים דיווחו על איום, הכאה ועל דחיפה, חניקה ואילוץ לקיים יחסי מין. מבין המרואיינות האמריקאיות, שנכללו במחקר ההשוואתי של ברוקדייל, 32% דיווחו, שהיו אי פעם קורבן לאלימות של בן-זוג.

בעקבות הצעת החוק תוקן חוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב] התשמ"ב-1982 (ראה דיון בהמשך המאמר).

מעמדה של המתלוננת בהליך הפלילי

הקורבנות והבעיות המשפטיות

ההליך הפלילי מתנהל על-ידי המדינה ונציגיה, על-ידי המשטרה ועל-ידי התביעה. הם חייבים להפעיל את שיקול דעתם, והם מקבלי ההחלטות בקשר להליך, גם אם ההחלטות נוגעות למתלונן או לקורבן. עד לאחרונה, לא היה למתלונן מעמד פורמלי בהליכים אלו, אלא אם הוזמן להעיד, הביע דעתו והיא נלקחה בחשבון יתר השיקולים. המדינה קובעת מדיניות משיקולים של "אינטרס לציבור", ולא המתלונן הוא שיכתיב לה, מה יעשה בתיק ספציפי הנוגע לו. כך סוכם בעבר המצב המשפטי על-ידי כב' השופט משה טלגם (1988, ע' 123):

... עד היום, בישראל, אין כל מעמד לקורבן בקביעת גורל האישום, המעצר, השחרור בערבות של פושע אלים שעשוי לפגוע בו... הוא לא ידע כלל מה נתפס, ומה החומר שנאסף נגד החשוד; הוא אינו זכאי לסייע בחקירה או לדאוג שהחקירה תכסה גם את מה שהוא חרד לו; הוא לא יוכל להעביר ביקורת על החקירה – במועד שניתן עוד לשנות משהו; הוא לא יוכל להציג עמדה בענין

הסתובבותו חופשי של מי שעשוי לסכן את חייו. הוא לא יוכל לנקוט עמדה בהחלטה שלא להעמידו למשפט, או בהחלטה להגיע עמו לעסקת טיעון.

כך קורה, כי גם כאשר מתלוננת בתיק של אלימות במשפחה מבקשת, מטעמים אלו ואחרים כגון "שלום בית", לבטל תלונתה ולהפסיק את ההליך, היא תענה בדרך-כלל בשלילה, וההליך ינוהל, בלא קשר לעמדתה או גם למרות עמדתה.

חוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א – 2001 (תחולתו של החוק מיושמת בהדרגה, על-פי מה שנקבע בסעיף 29 לחוק), חייב להביא לשינוי משפטי ובעיקר לשינוי ערכי בתפיסות המקובלות. על-פי חוק זה, לעניינינו, הוענקו למתלוננת הזכות לקבלת מידע על ההליך הפלילי (ס' 8), הזכות להגנה מפני בן הזוג האלים (ס' 6), הזכות להביע עמדה לעניין עיכוב הליכים (ס' 16), הזכות להביע עמדה לעניין הסדר טיעון (ס' 17), הזכות להביע עמדה לפני ועדת שחרורים (ס' 19), הזכות להביע עמדה לעניין חנינה (ס' 20) ועוד. בדברי ההסבר להצעת החוק נאמר, בין היתר:

חוק זה בא לעגן את הזכויות של קרבנות עבירה, לרבות את הזכות לכבוד, לפרטיות ולהגנה מפני פגיעה נוספת; הזכות לקבלת כל המידע הקשור להליך הפלילי המתנהל נגד הפוגע; הזכות להיות שותף להחלטות המתקבלות במסגרת הליכי החקירה והתביעה המתנהלים נגד הפוגע. (הצעת חוק זכויות קורבנות עבירה, תשס"א-2000)

נראה, כי מי שזכאי להביע עמדה רשאי, כמובן, לטעון להחמרה עם החשוד, הנאשם או הנדון, אך בהחלט רשאי הוא גם להביע עמדה הפוכה, המבקשת הקלה עם הנ"ל או אף הפסקת ההליך נגדו, עיכוב הליכים, חנינה ושחרור מוקדם. מי שמוענקת לו זכות טיעון מהותית, יש לשמוע אותו, לא רק באופן פורמאלי, אלא בפתיחות ראויה, תוך נכונות אמיתית גם לקבל את עמדתו או לקחת אותה בחשבון בתמהיל השיקולים הרלוונטיים, אפילו אם בסופו של דבר תדחה במאזן הכולל של השיקולים הסבירים.

בניגוד לגישה שלעיל, במאי 2002 הוגשה הצעת חוק בכנסת בנושא זה (ראה דיון לעיל בדברי ההסבר), שם נאמר:

יש למנוע את התופעה הגורמת למתלוננות לבקש את סגירת התיקים נגד בני-זוג בשל החשש מפניהם, ולא משום שהאלימות פסקה (הדגשה שלי – נ.ז.).
(הצעת חוק לתיקון חוק סדר הדין הפלילי, התשס"ב).

בעקבות ההצעה, תוקן חוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב] התשמ"ב-1982, והוא קובע:

" 59א. (א) בסעיף זה -

...

(ב) בקשת המתלונן שלא לחקור עבירת מין או אלימות שביצע כלפיו בן-זוגו לא תהווה, כשלעצמה, סיבה יחידה להחלטה לפי סעיף 59 שאין בדבר ענין לציבור.

סגירת תיק בעבירת

62א. (א) ...

מין או אלימות
כלפי בן-זוג

(ב) בקשת המתלונן שלא להעמיד לדין את בן-זוגו בעבירת מין או אלימות שביצע כלפיו, לא תהווה, כשלעצמה, סיבה יחידה להחלטה לפי סעיף 62א(א) שאין במשפט ענין לציבור.
(ג) ביקש המתלונן שלא להעמיד לדין את בן-זוגו בעבירת מין או אלימות שביצע כלפיו והבקשה מהווה סיבה מבין הסיבות שלא להעמיד לדין, רשאי תובע, בטרם יחליט כאמור בסעיף 62א(א), להפנות את המתלונן, בן-זוגו או שניהם, בהסכמת כל אחד מהם למרכז, ויחולו, לענין קבלת ההחלטה, הוראות סעיף 59א(ג)(3) עד (5), בשינויים המחויבים.

לכאורה, זו תפיסת עולם החלטית, פטריאכלית וגורפת, המרמזת כי עמדת מתלוננת בעבירה של אלימות בין בני-זוג לא ממש רלוונטית, והמחוקק, המשטרה או התביעה יודעים טוב ממנה מה טוב עבורה. גישה זו יכולה לעורר מספר בעיות:

- יתכן, כי הגירסה האמיתית היא שלא היתה אלימות, ולכן, ביטול התלונה בדבר אלימות על-ידי המתלוננת הוא המעשה הנכון והצודק.

- יש חוסר כבוד בהתעלמות המשטרה מרצונה של המתלוננת ומבקשותיה.
 - דיון בסוגיית הפמיניזם והמשפט חורג מגבולות העבודה, אך נציין, כי הגם שיש מספר תיאוריות פמיניסטיות שונות זו מזו, הרי שלפחות, על פי חלקן, אין הבדל משמעותי רלוונטי מבחינה משפטית להבדלים בין המינים, ועל פי אלו, יש להתנגד לפטרנליזם המוחלט לעיל, שכן:

הניסיון המר של נשים עם פטרנליזם הביא לגישה האבסולוטית, בעיקר של תנועות פמיניסטיות מסוימות בארצות-הברית, שלפיה, אין מקום להגנה פטרנליסטית כלשהי על נשים, משום שהגנה כזו מנציחה סטריאוטיפים ומקטינה את שוויון ההזדמנויות שלהן. (רדאי ואח', 1995, ע' 40)
 - דווקא המתלוננת החוזרת בה מהודעתה המפלילה במשטרה כנגד בן זוגה, עלולה לעמוד לדין בגין עבירה של מתן עדויות סותרות, בניגוד לסעיף 240(א) לחוק העונשין, תשל"ז-1977, אם הוגש כתב אישום נגד בן זוגה בניגוד לעמדתה.
 - אם הוגש כתב אישום, למרות שהמתלוננת חזרה בה, והנאשם זוכה, גם אם מחמת הספק, זיכוי זה מעניק לו מעין "תעודת יושר", שבה הוא יוכל להשתמש במקרה של תלונות נוספות מצד המתלוננת בעתיד.
 - הנאשם, גם אם זוכה מחמת הספק – זוכה. לדעתי, זיכוי זה עלול להגביר את כוחו בדינמיקה הזוגית הבעייתית.
 - מתלוננת הרוצה בסגירת התיק נגד בן הזוג שנגדו התלוננה – אם תגיד שתלונתה אמת, אך היא מבקשת לוותר על תלונתה מנימוקיה (למשל שלום בית) – בקשתה כשיקול יחיד, תדחה לאור החוק, ולא תהיה זו עילה לסגירת התיק בשל היעדר עניין לציבור. אולם, אם תעיד, כי גרסתה המפלילה הינה שקרית ולא אירע דבר, יתכן שעמדתה תתקבל, שכן, זו פגיעה בקיומן של ראיות לכאורה. זהו מעין עידוד למתלוננת לשקר, כדי להשיג את סגירת התיק נגד בן זוגה.
- הנושא מורכב, שכן, בצד ההכרה, כי למתלוננת זכות לחיות את חייה כהבנתה, וכי לכל אדם, גבר או אישה, האחריות לחייו והחובה להבין, כי עמדה שהוא מביע בפני הרשויות הינה בעלת השפעה מכרעת על חייו, קיימת, לצערנו, דווקא בתחום זה, תופעה של התנהגות קורבנית.

בנושא האלימות בין בני-זוג, מוכרת היטב התופעה הקשה של התנהגות קורבנית אופיינית. הדברים מוכרים היטב למחוקק ולבתי-המשפט:

... בנוסף, הוחק החוק למניעת אלימות במשפחה התשנ"א-1991, שנועד לתת כלי נוסף לבני-זוג להתגונן מפני אלימות של בני-זוגם. בחוק זה ניתן, לראשונה, ביטוי לדינמיקה המיוחדת הקשורה בעבירות של אלימות כלפי בני-זוג, כאשר התופעה של חזרה מתלונה או הפעלת איומים למנוע תלונה, הכחשת האלימות או הסתרתה לאורך זמן, הינן חלק אינהרנטי של התופעה. כך, לדוגמא, בסעיף 7(ג) לחוק נאמר, כי: "לא תהיה זו הגנה טובה למי שהפר צו הגנה, שבני משפחתו לא עמדו על קיומו או על הפעלת הוראות החוק בשל הפרתו"; או סעיף 10, בו נאמר: "בהליך על-פי חוק זה לא תשמע טענה, כי בית-המשפט מנוע מלדון או מלתת סעד בעניין, מחמת שהוא מתברר בהליך אחר או מחמת שבן-משפחה היתנה על זכותו על-פי חוק זה או מחמת סיבה אחרת".

(ת"פ [ת"א], 65/96 מדינת-ישראל נ' פלוני, מפי כב' השופטת רוטלוי)

המתלוננת, כדרך של נשים מוכות רבות, חזרה בה מהתלונה עוד במשטרה וגם במהלך עדותה, והייתה מוכנה לטעון טענות מגוחכות של פגיעתה בנפילה, ובלבד שתציל את בעלה ותחזירנו הביתה, גם לצורך פרנסתה. היא הופיעה לכל ישיבות בית-המשפט ולא חזרה מלהפציר ומלבקש, כי בעלה יחזור הביתה וימשיך לפרנסה, והדגישה את הקושי שלה להתמודד עם מצאיאות חייה. (ת"פ [ת"א] 505/95, מדינת-ישראל נ' טקצינקו, מפי כב' השופטת רוטלוי)

קשה לנו להשתחרר מן התחושה, שאשת המערער לכודה היא בכבלי המחויבות המשפחתית. מלכוד זה אופייני הוא לעבריינות המבוצעת בתוך המשפחה, על-ידי אחד מבני-המשפחה נגד רעהו. קורבן העבירה מבקש הוא, מצד אחד, שהעברייני יבוא על עונשו באופן שלא יחזור ויאיים בנוכחותו, אך מצד שני מעוניין הוא, ובמיוחד נלחץ הוא, לשמור ולקיים את שלמות התא המשפחתי... מתוך עיון בתסקיר המבחן שלפנינו, עולים לבטים אלה בגישתה של אשת המערער. מצד אחד, היא רואה עצמה כקורבן; היא מאמינה, כי על המערער להיענש, ומתפקדת היא כאם וכמפרנסת עצמאית. מאידך גיסא, מביעה היא נכונות לשוב ולחיות עימו למען שלמות התא המשפחתי.

ע"פ 2157/92 פדידה נ. מדינת-ישראל מפי כב' מ"מ נשיא בית-המשפט העליון, כב' השופט אלון)

על מלכוד זה ראה גם אצל אבני (1990) במאמרה, "נשים מוכות ושוטרים: קורבנות של השיטה"; פן נוסף בנושא הקורבנות, ראה אצל שלף (1997), במאמרו, "בין הריגה פלילית לבין הגנה משפטית"; וכן, גם אצל בן עמי (2003), במאמרה, "אלימות במשפחה – ההליך הפלילי". בכתבת תחקיר בדיעויות אחרונות, מיום 16/8/02, בשם "רצח בין הכיסאות" מצוטט מר מני אנצר, מנהל המרכז לטיפול ומניעת אלימות במשפחה ברמת-גן:

אני משוכנע, שמנענו רציחות באמצעות טיפול בבני-הזוג, ושניתן היה למנוע באותה דרך גם מקרי רצח אחרים. החלק הכי מסובך בעבודה שלנו הוא להביא את האישה למצב שתפנה לטיפול ותתמיד בו. האישה היא האחראית למצבה, ועם כל הקושי שבדבר, עליה לקום ולעשות משהו. אין הנחות ופשירות בנושא הזה. ככל שהיא תתגבר על ההכחשה והבושה ותאזור אומץ לטפל בבעיה, כך יגדלו סיכוייה לצאת ממעגל האלימות.

(גבירץ ודיין, 2002)

הדברים לעיל קשים וחמורים ביותר, אך למרות האמור לעיל, חייבים לזכור, כי לא כל מתלוננת החוזרת בה מגרסתה במשטרה, עונה לקרטיונים הנ"ל. בהחלט יתכנו מקרים, שבהם דווקא גרסת הנאשם נכונה - התלונה הייתה כוזבת ואילו מה שנאמר לאחר מכן זו האמת.

בכל מקרה, עומדת לנאשם חזקת החפות ועל התביעה להרים את נטל ההוכחה מעל לכל ספק סביר. נותר ספק – יזוכה הנאשם. הדין הפלילי מבוסס על ראיות. הראיות חייבות להיות מהימנות, בעלות משקל כנדרש, ולפני הכול, קבילות.

גם כאשר המתלוננת מעידה בבית-המשפט, בדיוק, על-פי התלונה שמסרה בחקירתה במשטרה, המקרה אינו קל להכרעה. מטבע הדברים, עבירות אלו מבוצעות, במקרים רבים, בלא נוכחות עדים. אם האלימות הייתה קלה יחסית, גם אין תיעוד רפואי תומך לטענות המתלוננת במשטרה, המפלילות את הנאשם. מדובר, במקרים אלו, בתיק של עדות מול עדותו המכחישה של הנאשם. כבר בסיטואציה זו, התיק אינו פשוט, שכן, לצורך הרשעה נדרשת הכרעה על-פי עדות אחת מפלילה של עדה, שיש לה אינטרס ברור בתוצאות המשפט, מול עדותו של נאשם, הזכאי ליהנות מחזקת החפות ומכל ספק סביר, כמו כל נאשם אחר בכל משפט פלילי אחר.

כאשר מוסיפים לאמור לעיל, במקרים של עדות מול עדות, את אותם מקרים רבים מאד, שבהם המתלוננת חוזרת בה מתלונתה, הופכת ההרשעה לכמעט בלתי אפשרית, שכן, כדי

להעדיף את אמרת המתלוננת במשטרה על-פני עדותה בבית-המשפט, על-פי סעיף 10 א' לפקודת הראיות [נוסח חדש], התשל"א-1971, חייב בית-המשפט, בין יתר התנאים המפורטים שם, למצוא "דבר לחיזוקה" של האמרה במשטרה. חיזוק במקרים אלו, בדרך-כלל, ספק אם ימצא. יתרה מכך, גם לו התמלאו דרישות אותו סעיף, וניתן היה להעדיף את האמרה שניתנה במשטרה על-פני העדות של המתלוננת בבית-המשפט, אין זה עניין טכני, אלא עניין מהותי. בית-המשפט רשאי לא להאמין לעד המעיד בפניו, גם אם אין בעדותו גילוי ברור של שקרים. מדוע חייב הוא להאמין לגרסתה של העדה במשטרה, כאשר העדה מעידה על עצמה בבית-המשפט ששיקרה במשטרה? ברור, שאחת מהגרסאות אכן שיקרית, ונותרה רק השאלה, אם הגירסה השקרית ניתנה במשטרה או בבית-המשפט.

במקרים אלו, ההסבר התולה את שינוי גירסת המתלוננת בהתנהגות קורבנית, לא די בו כדי לבוא במקום ראיות קבילות, משכנעות ומרשיעות, מעבר לכל ספק סביר. עם זאת, אם נמצא הנאשם אשם, האמור לעיל בדבר המצוקה, שבה נתונה המתלוננת והצורך שיגנו עליה משום שאינה מסוגלת לכך בעצמה, חייב בהחלט לבוא לידי ביטוי בשיקולי הענישה.

נראה, כי שביל הזהב בנושא זה, ראוי שינקוט התחשבות רבה בעמדת המתלוננת, כל עוד אין ראיה לכך, שהקול הדובר מגרונה אינו קולה אלא קולו של בן-הזוג האלים, וכל זמן שאין חשש מידי וממשי לשלומה של המתלוננת, כתוצאה מקבלת עמדתה.

בחינת ההנחה, כי בחקיקה ובאכיפה בלתי מתפשרת בנושא האלימות בין בני זוג ניתן להוביל תהליך חברתי

קיימת הנחה, כי בחקיקה ובאכיפה ניתן להוביל הליך חברתי, לשנות נורמות נהוגות ולהכתיב נורמות חדשות, מוסריות ומתקדמות. לגישה זו יש תומכים רבים. הם מוצאים סיוע רב בפסקי-דין. למשל, בארצות-הברית: *Brown v. Board of Education* (שבעקבותיו כפה השלטון הפדרלי בארצות-הברית על המדינות שילוב השחורים בבתי-הספר יחד עם לבנים). או בישראל: בג"צ 4541/94, אליס מילר נ' שר הביטחון ואח', שקבע, ברוב דעות, שהמדיניות הנקוטה בידי צה"ל, שלא לגייס חיילות למקצוע טיס, דינה להיפסל מחמת היותה נגועה בהפליה פסולה על רקע מינן של המועמדות; ובג"צ 721/94 אל-על נתיבי אוויר לישראל בע"מ

ני דנילוביץ, בו נפסק, כי אי מתן זכויות מסוימות, שלהן זכאי בן-זוג שלא מאותו מין, לידוע בציבור מאותו מין של העותר, לאור הוראותיו של הסכם קיבוצי, מהווה הפליה פסולה על בסיס נטייה מינית, המפרה את עקרון השיוויון, הקבוע בחוק שיוויון ההזדמנויות בעבודה, התשמ"ח – 1988, ובחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו.

בנוסף, סובר Fiss (1984), כי תפקיד המשפט לקדם את החוק החברתי. תפקיד המשפט אינו לקפוא על שמריו ולפתור סכסוכים, אלא להוביל את החברה קדימה, ליצור תהליכים של שינוי מחשבת, ערכי, תודעתי וחברתי.

בין הסוברים, שהמשפט יוביל תהליך חברתי, יש גם המוכנים, בסוגיית האלימות בין בני-זוג, לשלם מחיר מסוים של פגיעה בנורמות משפטיות קיימות וצדקות, ובלבד שהנושא יגיע לתודעת הציבור. כך, יחונך הציבור לאור השינוי וגם יפנימו, ואולי בסופו של דבר, יתקיים גם חזונו של Tyler (1990), הטוען, שכדי למזער את העבריינות, יש לאמץ מדיניות ענישה, שתעמיק את אמון הציבור בחובה לציית לחוק.

Tyler תולה את החובה לציית לחוק, לא בכך שהענישה מרתיעה, אלא במוסר, שאמור להניע את התהליכים. ניתן לחבר דברים אלה לעובדה שהזכרה על ידי ועדת קרפ (1989), לפיה, ארגוני נשים הם שהובילו את השינוי בתפיסת הציבור של נושא האלימות בין בני-זוג, ולא החקיקה או האכיפה.

כאן ראוי להזכיר, כי יש מלומדים, דוגמת Rosenberg (1991), הסוברים, שהניסיון לעשות רפורמות חברתיות משמעותיות באמצעות בתי-המשפט בתחומי זכויות האזרח, הפלות וזכויות הנשים, נכשל. לטענתו, בתי-המשפט לא מחוללים שינוי חברתי בשל שלוש מגבלות: כבילתם של בתי-המשפט לחובה לכבד זכויות קונסטיטוציוניות; בתי-המשפט קשורים לזרועות האחרות של הממשל ומושפעים מהן; ולבתי-המשפט אין את הכלים לפיתוח מדיניות ראויה, וליישום ההחלטות הנדרשות לשינוי חברתי משמעותי.

מקרה בוחן של שינוי חברתי בעקבות פסיקה: סוגיית איסור אינוס אישה על-ידי בעלה

בישראל, אחת הדוגמאות לתהליך, שבו הפסיקה ניסתה להוביל לשינוי חברתי, שאומץ על-ידי המחוקק, הוא נושא אינוס אשה על-ידי בעלה.

המצב המשפטי: עד לתיקון חוק העונשין (תיקון מס' 22), התשמ"ח-1988, קבע סעיף 345 לחוק העונשין, התשל"ז – 1977:

הבועל אישה, **שלא כדין**, נגד רצונה תוך שימוש בכוח או באיימו עליה במוות או בחבלת גוף קשה, או כשהיא מחוסרת הכרה או במצב המונע את התנגדותה, דינו – מאסר ארבע-עשרה שנים. (הדגשה שלי, נ.ז.).

השאלה, מה פרשנות המונח "שלא כדין" בנושא זה, התבררה בבית-המשפט העליון כבר בשנת 1980, בע"פ 91/80 משה כהן נ' מדינת-ישראל, שם דחה בית-המשפט את עמדת המשפט האנגלי, שלפיו, בעילת הבעל את אשתו הינה תמיד כדין, כי זכות הבעל לקיים יחסי אישות עם אשתו, אף בניגוד לרצונה. בפסק-הדין נאמרו מילים כדורבנות:

לשמחתנו, ... אין אנו בישראל חייבים לאמץ את ההלכה האנגלית... בע"פ 353/62 הנ"ל, בע' 219, הביא השופט הלוי את ההלכה באנגליה ואמר:
 "לדעתי, השקפה זו אינה הולמת את כבוד האדם ואת כבוד הנישואין, ואין לאמצה בישראל ללא הוראה מפורשת של המחוקק. אישה, המסכימה, בהינשאה, לחיי אישות עם בעלה, אינה מסכימה בזה לשימוש בכוח או באיומי מוות או באיומי חבלה גופנית חמורה נגד גופה. אישה אינה כשבויית חרב אצל בעלה, והיא זכאית לחירות גופה כמו בעלה. אם אישה מסרבת ללא סיבה מספקת לקיים חיי אישות עם בעלה, הרי שבידו תרופות משפטיות, לפי דיני המעמד האישי החלים על בני-הזוג; אך אין איש רשאי לעשות דין לעצמו בכוח הזרוע".
 שאלת ההלכה של הייל נדונה שוב בע"פ 354/64 פ"ד כ' (2) 136 שם אמר השופט ברנזון בעמ' 139:

"כשלעצמי נוקעת נפשי מהכלל המצוי אצל Hale, Pleas of the Crown, (1862) 629, שלפיו, אין בעל יכול להיות אשם באינוס אשתו החוקית, כלומר, שמוותר לו לבעלה גם נגד רצונה ואף על-ידי שימוש בכוח, זוהי הלכה עתיקת יומין, שלדעתי נתיישנה ואין להורות כן.
 מצטרף אני, בכל הכבוד, לדעתו של חברי הנכבד, השופט הלוי, אשר בע"פ 353/62, כינה את ההשקפה הזו כהשקפה, שאינה הולמת את כבוד האדם ואת כבוד הנישואין. אישה אינה כשבויית חרב אצל בעלה, והיא זכאית לחירות גופה כמו בעלה. היו זמנים, והם אינם רחוקים כל כך מאתנו, שבהם ראו בני עדות מסוימות בארץ או יוצאי ארצות מסוימות היתר לעצמם להדביר את נשותיהם על-ידי מכות. היו מפליאים את מכותיהם בנשים בכל הזדמנות על אי ציות או על כל שטות אחרת. מי שלא היכה את אשתו, לא נחשב כבעל בעמיו, וכל המרבה הרי זה משובח. בימינו, עומד החוק הפלילי והחוק האזרחי ומגן על האישה לבל תושפל בצורה כזאת.

היא אינה שפחה חרופה, שהבעל יכול לעשות בה כרצונו. מעמדה מעמד של שוויון, וגווה אינו נתון למכים, לא כל שכן אינו מופקר, אף לא לבעלה".

עוד נטען, כי על-פי הדין האישי-העברי, יש להגיע לתוצאה דומה לדין האנגלי. בהסכמת הקטגוריה והסנגוריה, פנה בית-המשפט אל פרופסור נחום רקובר לחוות דעתו בשאלה זו. מסקנתו היתה, כי על-פי המקורות היהודיים, אין זכות משפטית לבעל לאנוס את אשתו. בית-המשפט אימץ מסקנה זו, הרשיע את הנאשם וגזר על הבעל עונש מאסר (רקובר, תשל"ט-תש"ס, ע' 295). הבקשה לדיון נוסף בבית-המשפט העליון נדחתה, מטעמים דומים. נטען, כי להלכה זו שקבע בית-המשפט, לא הייתה תחולה אלא על בני-זוג יהודים.

בעקבות פסק-הדין, פורסמה הצעת חוק, ובדברי ההסבר לה נאמר:

סעיף 345 המוצע אינו חוזר על המילים "שלא כדין" שבעבירת האינוס, ובכך יש גילוי דעת מכללא, כי בעבירת האינוס אין הגנה מיוחדת לבעל העומדת לו בשל קשר הנישואין. השמטה זו מביאה לידי ביטוי את העיקרון, שאין להשלים עם אלימות גם בתוך התא המשפחתי ואין אישה שבוייה בידי בעלה להיבעל לו בעל כורחה.

(הצעת חוק העונשין מס' 22, התשמ"ח-1988)

החוק תוקן, ובנוסחו היום קובע בנושא שלנו:

345. (א) הבעל אישה -

(1) שלא בהסכמתה החופשית;

בינתיים, נשתנתה ההלכה גם באנגליה, ושוב אין מכירים שם בזכות הבעל לאנוס את אשתו. גם באוסטרליה נשתנתה ההלכה, ויש הטוענים (מורשת המשפט בישראל, ללא תאריך), כי הפסיקה הישראלית היא זו שהשפיעה על השינוי. עוד מעניין לציין, כי בעניין זה הדין עבר שינוי ממשי גם בארצות-הברית (Bergen, 1999).

חלפו פחות משני עשורים. סקר שנערך על-ידי ד"ר מינה צמח מצא, (צמח, 2003; דוד, 2003), כי:

- 32% מנשות ישראל חושבות, כי על-פי החוק, נשים חייבות לספק את הצרכים המיניים של הבעל (אם הם לא מופרזים).
- 44% מהגברים חושבים, כי על-פי החוק, הן חייבות לספק את הצרכים המיניים של הבעל (אם הם לא מופרזים).
- 10% מהנשאלות + 12% מהנשאלים סבורים, שגבר שכופה על אשתו קיום יחסים נגד רצונה, לא עובר עבירה כלל; 11% מהנשאלים סבורים, שזו עבירה קלה מאונס; ו- 17% מהנשאלות לא ידעו להשיב על השאלה.

כלומר, 62% מהנשים ו- 78% מהגברים סבורים, שגבר שכופה על אשתו קיום יחסי מין נגד רצונה מבצע עבירת אינוס. המסקנה היא, כי התהליך החברתי או האמירה הערכית שבית-המשפט (בע"פ 91/80 ובד"נ 37/80) והמחוקק ניסו ליצור או יצרו לא נקלטו אצל כולם וזו לא עמדתם. כך סיכמה זאת עו"ד בלה כהן, מנהלת האגף למעמד האישה בויצ"ו:

אפשר להניח, שיש הרבה מאוד יחסי מין בכפייה בין בני-זוג, שאנחנו לא יודעים עליהם. לא הצלחנו להחזיר את הנורמה, שאישה אינה רכוש בעלה.

(דוד, 2003)

התשובה לשאלה, אם בכלל ניתן להוליך תהליך חברתי בפסיקה ובחקיקה, היא מורכבת, וספק, אם זה המקום להכריע בה. אולם, נראה, שניתן, לעתים, להוליך תהליך חברתי בחקיקה ובפסיקה או לפחות לסייע בכך, אך זאת, בדרך-כלל, כשהאטמוספירה החברתית בשלה לכך ותומכת. אם לא כן, סופו של התהליך עלול להיות כשלון חרוץ, דוגמת חוקי היובש בארצות-הברית.

המערכת כחלק מן הבעיה

בצד הסטטיסטיקה הקשה של ריבוי הקורבנות בתחום האלימות במשפחה, ישנם מקרים רבים, רבים מידי, שלגביהם איש לא טורח לכמת את מספר הנפגעים או הנפגעים שלא במידה, כתוצאה מתלונות שווא או מתלונות, המעוותות את המצב העובדתי. בקרב העוסקים בתופעה קיימת גם תחושה, כי סוכנויות אכיפת החוק מנוצלות לרעה, לעתים, על-פי צרכים משתנים

של צדדים לסכסוך המשפחתי. קשה שבעתיים התחושה, כאשר ברקע גורמים שונים מייעצים "עצות אחיותופל", המלבות את אש הסכסוך. למרות שהתופעה חמורה וקשה אין לה, כמעט, עקבות בספרות המקצועית. ב"מודל באר שבע" מכונות תלונות השוא הללו "תלונות פינג פונג", שבהם משמשת המשטרה ככלי למאבק בין בני הזוג (שלו, 1993, ע' 58; שלו ויחזקאלי, 1994). יחזקאלי (2002) מכנה אוכלוסייה זו "אוכלוסיית מקרי השוא", שהיא, כדבריו, אוכלוסיה "טפילה", המנסה לעשות שימוש לצרכיה במנגנון אכיפת החוק, להשגת עמדת יתרון על הצד השני, במאבקי גירושין ובמאבקים על רכוש וגם על רקע מניעים רגשיים כמו נקמה.

הנושא מוסתר על-ידי המשטרה וכל נסיון להעלותו מותקף על-ידי ארגוני נשים וארגוני העבודה הסוציאלית ומבחינתם בצדק. זאת כיוון שאוכלוסיית הפונות אליהן היא 100% אמיתית, ועל-כן נראות לה טענות כאלה כשובניזם, וכנקיטת עמדות התומכות במתעללים. אני יכול להעיד באופן אישי, שכאשר בניתי, בתפקידי כראש המחלקה לשיטור קהילתי, ביחד עם ארגונים מקצועיים, את מודל הטיפול המערכתי באלימות בין בני-זוג, קיבלתי עצות טובות להשמיט נושא זה מן המודל, אם ברצוני להביא לשיתוף פעולה עם כל הגופים הפועלים בתחום. (יחזקאלי, 2002)

יחזקאלי (2002) מדגיש, כי חשוב לטפל בקבוצה זו, כיוון ששוטרים, הפועלים בשטח בלחץ האירועים, נוטים לגבש לעצמם תבניות עבודה. אם שלושת האירועים האחרונים בהם נתקל השוטר היו אירועי שוא, ייטה השוטר לראות גם במקרה הבא ככזה ולהיפך.

במצב זה הופכת המשטרה, בעל כורחה, לחלק מן הבעיה, דבר המחליש את יכולתה להוות חלק מן הפתרון.

מקרה בוחן: מגבלות הכוח של סוכנויות אכיפת החוק

התפתחה פרדיגמה, שבבסיסה קיימת ציפייה, שהינה אולי לגיטימית אך ספק אם אפקטיבית, ולפיה המשטרה, שירות המבחן, בתי-המשפט ושירות בתי-הסוהר הם שיפתרו את הבעיה הקשה של אלימות בין בני-זוג.

לשם המחשה, בת"פ 445/96 בבית-משפט השלום בבאר שבע (לא פורסם), נשפט (בפניי), במאי 1996, נאשם יליד 1962, על-פי הודאתו, בגין עבירות של תקיפת אישתו, בכך שסטר על פניה; כך על צווארה חוט חשמל, בו גם הצליף בה, וגרם לה בכך סימן כחול מסביב לעין שמאל; הנאשם גם איים על המתלוננת שירצח אותה ואת חברה, אם יבוא לישראל מרוסיה. בעקבות תלונת המתלוננת, נעצר הנאשם לצורך חקירה. הוגש כתב אישום, ועל אף שהוא עולה חדש ללא הרשעות קודמות, והמתלוננת דיברה בזכותו, טענה שקנטרה אותו בשיחותיה עם חבר אינטימי ברוסיה וביקשה את שחרורו, התקבלה בקשת התביעה, והנאשם נעצר עד תום ההליכים המשפטיים.

במסגרת ניסיון למצוא דרך טיפולית, הוגשו ארבעה תסקירים של שירות המבחן. השירות, כמו בית-המשפט, התרשם שהנאשם בעל דפוסים נוקשים, משליך אחריות ונובע ממנו סיכון. באחד השלבים גם הוצג מסמך בפני השירות, שלפיו נפתח תיק גירושין על-ידי המתלוננת, אך מנגד, הגם שהמתלוננת הביעה חשש לשלומה, היא ביקשה הן מהשירות והן מבית-המשפט את שחרורו של הנאשם ושיותר לו לשוב להתגורר עמה.

בנוסף לתסקירים, הוזמנה גם חוות דעת פסיכיאטר, אשר קבע, כי הנאשם אינו חולה נפש, אך אישר את ההתרשמות הכללית. הנאשם הגיע לדיונים כשהוא בדיכאון ובחרדה מהצפוי לו, כאשר ברור היה, שהמעצר הראשון בחייו הוא טראומטי ביותר עבורו. היה גם ניסיון אובדני במעצר. הגם שהנאשם הביע נכונות מילולית לטיפול, ברור היה, שאין זו אלא מניפולציה על מנת לגרום לשחרורו.

שירות המבחן נמנע מהמלצה. בנסיבות אלו, למרות עמדת המתלוננת, שהתחננה על נפשו, בהיעדר הרשעות קודמות, ולמרות המצב הנפשי ואף הפיזי של הנאשם, הוא נשפט ל - 23 חודשי מאסר, מתוכם שמונה לריצוי בפועל, והיתרה על תנאי, שלא יעבור במשך שלוש שנים מיום שחרורו מהכלא עבירה של תקיפה או אלימות (יצוין, כי באותה עת, עונש המאסר המקסימאלי בגין עבירות אלימות נגד בן-זוג טרם הוכפל, על-פי קביעת סעיף 382 לחוק העונשין, תשל"ז-1977, ועמד על שלוש שנות מאסר).

במסגרת הדיונים בועדת השחרורים (פרוטוקולים של ועדת שחרורים, 1996) (שבאותה עת, שימשתי כיושב ראש שלה), נעשה על-ידי שירות בתי-הסוהר ניסיון טיפול בנאשם, שכשל בשל חוסר נכונות אמיתית של הנאשם לערוך שינוי בדפוסי התנהגותו. נעשה גם ניסיון לסייע לו למצוא עבודה במפעל באריאל – רחוק ממקום מגורי אשתו, והוא אף הוסע לשם לריאיון על-ידי השירות. כל הניסיונות כשלו. הנאשם, הגם שזו הרשעתו הראשונה, והגם שזה מאסרו

הראשון, והוא תפקד היטב בכלא – לא זכה לשחרור מוקדם ברשיון, וריצה את עונשו באופן מלא.

לקראת שחרורו, המתלוננת גם קיבלה צו הגנה נגד הנאשם, שאסר עליו, בין היתר, להתקרב אליה.

חלפו כ- 24 שעות משחרורו של הנאשם מהכלא, והוא תקף באופן קשה ביותר את המתלוננת, תוך הפרת צו ההגנה. היא אושפזה בטיפול נמרץ בבית החולים לתקופה ממושכת, וניצלה בנס.

בגין אירוע זה הוגש נגד הנאשם כתב אישום חמור ב- ת"פ 535/96 בבית-המשפט המחוזי בב"ש. הנאשם נשפט הפעם לתשע שנות מאסר בפועל.

בכלא, המשיך הנאשם להתדרדר. לאחר שריצה כחמש שנים, שוב הובא לאחרונה בפניי, בשל עבירה של העברת סם מסוכן מסוג הירואין, שעה שהובא לדיון בבית-המשפט, ונדון לשתים שנות מאסר במצטבר למאסר שהוא מרצה.

המקרה לעיל מדגים את הקושי להתמודד עם הבעיות הרבות בתחום סבוך זה, ואת מגבלות הכוח של המשטרה, של שירות המבחן, של בתי-המשפט וגם של שירות בתי-הסוהר. הטיפול לא ישים, העונש לא מרתיע, ותהיה זו היתממות להאמין, שעבריין אלים, שהחליט לרצוח, ימנע מכך, בשל צו הגנה שהוצא נגדו על-ידי בית-המשפט. בהיעדר טיפול במאסר, קורה לא אחת, שהאסיר צובר מרירות ללא פורקן, שחלילה גם תפרוץ כשישחרר (וכולם משתחררים בסופו של דבר). ברור, בעיני החולניות של הנאשם, מי האשם במצוקתו, והסיכון לפגיעה קשה במתלוננת אולי רק גבר.

מובן, שאין האמור מרמז, שיש להימנע מעונש כבד במקרים הראויים, אך חייבים הדברים הללו להיות לנגד עיניהם של כל מקבלי ההחלטות, המשטרה, שירות המבחן, בית-המשפט, שירות בתי-הסוהר, העובדים הסוציאליים בקהילה, המתלוננת, משפחתה וכל הסובבים אותה. הרווח השולי היחיד ממאסר, במקרים קיצוניים אלו של קיבעון אצל העבריין, הוא, לדעתי, בעיקר בהרחקתו מהמתלוננת, בכך שמאפשרים לה לנשום לרווחה, לנסות לארגן את חייה ולהתכונן לשחרור של הבעל האלים. זו גם ההזדמנות לטפל במתלוננת, לסייע בשיקום תדמיתה, בטחונה העצמי והאסרטיביות שלה.

דיון

מטרת המאמר היתה להציג את ההתפתחויות בהתמודדות עם תופעת האלימות בין בני זוג מנקודת המבט המשפטית.

הסקירה לעיל מלמדת, כי שינויים בחקיקה, שנבעו מעליה במודעות החברתית לתופעה, אשר נעשו מתוך כוונה לסייע בפתרון הבעיה, אינם מספיקים. תופעת האלימות בין בני זוג הינה בעיה שאין בכוחה של מערכת אכיפת החוק לבדה לפתור.

נראה, כי גם המאמץ המערכתי בתחום זה השיג הרבה פחות מן המקווה. למרות מאמץ יוצא דופן מצד גורמי מערכת אכיפת החוק, לא רק שאין במאמץ זה להשיג אפקטיביות, אלא שמחירו האלטרנטיבי אינו פשוט כלל ועיקר. כיוון, שהפתרונות שיושמו יוצרים בעיות חדשות.

כיצד ייתכן, שמאמץ משמעותי ואמיתי של המערכת כולה אינו מניב תוצאות? ניתן למצוא לכך גם הסברים כלליים - ממדעי החברה, וגם ספציפיים - לסוגיית האלימות בין בני זוג. הסבר כללי אפשרי הוא התופעה של "משוב מפצה" ב"תורת המערכות הכללית" (General Systems Theory)². בחשיבה המערכתית, התופסת מקום של כבוד בתיאוריות אירגוניות עכשוויות, קיימת תופעה, הקרויה "משוב מפצה". התערבות, בכוונה טובה גוררת מן המערכת תגובות, המקזזות את התועלת שבהתערבות (סנגיי, 1998, ע' 68).

נראה, כי בדומה לתהליכים חברתיים רבים, כך גם נושא האלימות בין בני-זוג, עבר, עובר ויעבור תהליכים של התקדמות ושל נסיגה, תהליכים של תזה, אנטי-תזה וסינתזה. מהתייחסות של שוויון נפש ואדישות, הן חברתית והן של סוכנויות אכיפת החוק, הגענו למצב של מודעות ושל ערנות מוגברת ומבורכת. אולם, תוצאות הפעילות עד כה מחייבות הערכת מצב מחדשת. היא מחייבת בחינה מחדשת של הטעויות בנקודות המוצא, המנחות את מערכת אכיפת החוק מחד גיסא, ושל המחיר האלטרנטיבי המשולם על ידי החברה מאידך גיסא.

² על "תיאוריית המערכות הכללית, שהחלה להתפתח בשנות ה-60, ראה, למשל, אצל: יחזקאלי, בדפוס; נוה, 2001; Von Bertalanffy, 1975

בשולי התהליך החברתי והמשפטי, ההכרחי והצודק, ישנה תחושה קשה, כי במסגרת המלחמה מחוייבת המציאות באלימות בין בני זוג, יש פגיעה באיזון העדין, הנדרש שבין נורמות חברתיות, מוסריות ומשפטיות בסיסיות וצודקות. **זאת, תוך פגיעה, שלא תשרת את החברה ואת המטרה, "בחזקת החפות", במעמד "הספק הסביר" ובערכים המוגנים ב"חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו".**

נראה, כי יש משום תמימות באמונה, שניתן לספק "פתרון בית ספר" לטיפול בבעיה הקשה והמורכבת של אלימות בין בני-זוג. המצב הנוכחי מלמד, יותר מכל, על מגבלות מערכת אכיפת החוק. היא לבדה אינה מסוגלת להתמודד עם תופעה כזו, ואין שום סיכוי שלבדה, תצליח להדביר את הנגע.

ראוי לזכור, שבעוד שבחלק מעבירות האלימות הכלליות (אלו שאינן עבירות אלימות במשפחה), יש למשטרה כלים, לכאוריים, טובים לטיפול בבעיה, כגון נוכחות משטרתית ומודיעין; הרי שבעבירות אלימות בין בני-זוג, כלים אלו לא קיימים. למרות זאת, הביקורת בנושא הטיפול המשטירי באלימות במשפחה קשה ביותר ביחס לביקורת בנושא הטיפול באלימות באופן כללי.

בשל החשיפה התקשורתית וההתעניינות הציבורית בכל אירוע של אלימות במשפחה, שתוצאותיו קשות, עומדות סוכנויות אכיפת החוק לדין, לפני כולם. כדי להתגונן במשפט הציבור, **יש העדפה ברורה של נקיטת דפוסי פעולה קשיחים, הנמנעים, לעתים, מהפעלת שיקול דעת ענייני, התואם את המקרה הרלוונטי.**

הגזמה הפוגעת בחשוד, בעצור או בנאשם לא הביאה, עד עתה, לביקורת קשה בתחום זה. אולם, מנגד, ברור, כי תוצאה של שגיאה, ולו גם קלה, שתביא לתוצאה קשה – תפגע קשה גם בשוגה (עד כדי הדחה של קציני משטרה מתפקידיהם).

בהמשך לאמור לעיל, לעתים, מתוך אותה תחושה של צורך להתגונן מביקורת, ולא בהכרח בשל טובת הנושא או המתלוננת, יש נטייה להחמיר בטיפול גם במקרים הקלים ביותר. זאת, תוך כמעט התעלמות מגרסת הנילון, מהעוול שעלול להיגרם לו, מהבעיות הראייתיות שתתעוררנה בבוא העת בבית-המשפט, ותוך נקיטת עמדה פטריאכלית – התעלמות אפילו מעמדת המתלוננת.

כאשר דפוס הפעולה הוא כמתואר לעיל, גם אין לצפות, שתישקל האפקטיביות של ההחלטות, המתקבלות על-ידי הגורמים הללו לטווח הארוך, או שתישקלנה מגבלות הכוח של סוכנויות אכיפת החוק, לרבות בתי-המשפט.

כל מתלוננת זכאית לתשומת לב ולטיפול ראוי ורציני בתלונתה, מחד גיסא, תוך הערכה מתאימה של הסיכון הצפוי לה. זאת, בלא התנשאות וגישות פטריאכליות תוך הקפדה על זכותה להביע את דעתה לגבי חייה ולגבי עתידה עם בן הזוג. מאידך גיסא, על המערכת לגלות עירנות לתופעת ההתנהגות הקורבנית ולאותם מקרים, שהקול הדובר מגרונה אינו בהכרח קולה.

חובה לשמוע בפתיחות את החשוד, העצור והנאשם, ולהיות ערים לזכויותיהם על-פי דין. אסור לבלבל בין "התעניינות הציבור" ל"עניין לציבור", שהוא מונח מקצועי, ואסור בשל חשיבות הנושא בלבד או בשל ההתעניינות בו, לזנוח ערכי יסוד, בהפעלת שיקול הדעת וביישום המשפט הפלילי.

יש להימנע מכך, שעל מזבח המלחמה הצודקת יוקרבו חפים מפשע, רק משום שמעדיפים לא לקבל החלטה ראויה כדי להיות בצד הבטוח, ומעדיפים, בכל מקרה, שבית-המשפט יחליט. המחיר האישי והחברתי שמשולם במקרה של פגיעה חלילה בחפים מפשע - אינו שונה מהמחיר, המשולם בכל תחום אחר של אכיפת החוק.

במסגרת כלל השיקולים אין להתעלם ממגבלות הכוח והסמכות המופעלים. ראוי לזנוח את הפרדיגמה, שלפיה ניתן לפתור את בעיית האלימות בין בני-זוג באמצעות החוק ורשויות האכיפה בלבד או בעיקר, כאילו לכוחם אין מגבלות. נראה, כי תהליך החקיקה המסיבי בתחום זה, כמו גם בניית האפקטיביות של אכיפת החוק מגיעים, ככל הנראה, לשיאם, והם מיצו את עצמם או עומדים בפני מיצוי. בסך הכול, הנתונים כפי שצוטטו לעיל, מצביעים על כך, שיחסית למדינות אחרות, מצבה של מדינת-ישראל – סביר. יתירה מכך, יש אפילו, לכאורה, אולי שיפור מה.

"וועדת קרפ" (1989) המליצה לשלב בין שלוש הגישות העיקריות להתמודדות עם תופעת האלימות בין בני-זוג: הגישה הלגאלית-הפלילית, הגישה הטיפולית-חברתית והגישה התכליתית – גישת ההגנה. אולם, בפועל, משקל מועט, יחסית, הוענק ביישום ההמלצות לגישה הטיפולית חברתית. מעט יותר משקל הוענק לגישה ההגנתית, ומירב המשקל והדגש הוענקו לגישה הלגאלית-הפלילית. יתכן, והסיבה לכך היתה העלויות; יתכן והיתה זו התקווה לראות תוצאות לאלתר, בהשקעה מינימאלית ואולי מתוך נקודת מוצא, שהעברין רציונאלי וניתן להרתיעו.

הדברים הללו מובילים למסקנה, הבלתי נמנעת, הבנאלית והמתבקשת מאליה, של הצורך בהשקעה דחופה בחינוך, להפנמת ערכים של הימנעות מאלימות, כבר מהגיל הרך. בחיפוש אחר מודלים ראויים לטיפול בנושא המורכב, אסור להתעלם מהברור מאליה וראוי להיזכר בדברי ועדת קרפ, שנשכחו משום מה עם השנים, ונזנחו יחסית:

אולם, יש לומר מלכתחילה, כי הדרך להשגת היעדים האמורים, אי אפשר לה שתתחיל ותסתיי במסגרת ההליך הפלילי. לא יתכן שיפור של ממש בהליך הפלילי, בלי להביא לשינוי בסיסי בהתייחסות החברה לתופעה בכללותה. לשם כך יש להשקיע בחינוך להגברת המודעות ולהבנת התופעה הן בקרב הנשים הנפגעות עצמן (לשינוי הדימוי העצמי ולשיתוף פעולה עם המערכות אוכפות החוק) והן בקרב המערכות החברתיות, המופקדות על הטיפול באלימות במשפחה, החל מגורמי הטיפול למיניהם, במשטרה, בתביעה וכלה במערכת המשפט. (ועדת קרפ, 1989, ע' 15)

כן ראה מאמרה של רות סיני, **האם תוספת תקציב תפחית את האלימות נגד נשים?** המצטט מדבריה של ד"ר נדירה קבורקיאן מהאוניברסיטה העברית:

אבל הפתרונות האמיתיים לבעיה... מצויים בתהליכים בסיסיים הרבה יותר - בתכניות חינוך נגד אלימות, בסוציאליזציה מגיל צעיר נגד אלימות, ובהקניית כלים לפתרון סכסוכים.

לסיכום, דומה כי על המערכת לוותר על שאיפתה לפתור, לבדה, את בעיית האלימות בין בני זוג. זוהי בעיה חברתית, שעל כלל החברה להתמודד עימה. מן הראוי, שמערכת אכיפת החוק תעבור מדפוס של נסיון **לפתור** את הבעיה לאסטרטגיה של **ניהול** הבעיה. באופן כזה, תעמוד מול המערכת מטרה ריאלית יותר, שמסתמכת על יכולותיה ומאפשרת מיצוי יעיל יותר של המשאבים העומדים לרשותה. כך, תוכלנה גם מערכות חברתיות נוספות להשתלב בהתמודדות עם הבעיה, תוך מתן דגש מיוחד למערכת החינוך.

מקורות

- אבני נגה (1990), נשים מוכות ושוטרים: קורבנות של השיטה, **פלילים**, א', עמ' 171-184.
- אתר האינטרנט של הכנסת: <http://knesset.gov.il/Tql/mark01/h0202092.html#TQL>
- בג"צ 588/94, עו"ד א. שלנגר נ' היועץ המשפטי לממשלה והרב ש. גורן, פ"ד מח(3) 40.
- בג"צ 721/94, אל על נתיבי אויר לישראל בע"מ נ' דנילוביץ, פ"ד מח (5) 749.
- בג"צ 4541/94, אליס מילר נ' שר הביטחון ואח', פ"ד מט (4) 94.
- בג"צ 3425/94 עו"ד גנור ואח' נ' היועץ המשפטי לממשלה ואבנר שאקי, פ"ד נ(4) 1.
- בג"צ 6781/96, ח"כ אולמרט נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד נ(4) 793.
- בית נר דורון, גימשי דני (1997), אלימות בין בני זוג, **מודלים**, **דפוסי עבודה של שיטור קהילתי**, ירושלים: משטרת ישראל, המטנה הארצי, היחידה לשיטור קהילתי ומחלקת חקירות, מדור נפגעי עבירות.
- בן-עמי חנה (2003), אלימות במשפחה – ההליך הפלילי, **עלון השופטים בישראל**, עמ' 32-34.
- דוח מבקר משרד המשטרה בנושא הטיפול המשטרתי באלימות בין בני-זוג** (1993), ירושלים: משרד המשטרה.
- ד"ר 37/80, משה כהן נ' מדינת-ישראל, פ"ד לה(1) 371.
- הצעת חוק העונשין (מס' 22)**, התשמ"ח – 1988, ה"ח התשמ"ו.
- הצעת חוק זכויות קורבנות עבירה**, תשס"א-2000, ה"ח 2923.
- הצעת חוק לתיקון חוק סדר הדין הפלילי**, ה"ח התשס"ב 3107.
- ועדת קרפ (1989), **דין וחשבון הוועדה בנושא מדיניות חקירה, תביעות ומשפט באלימות במשפחה אלימות בין בני-זוג**, ירושלים: משרד המשפטים.
- זיו נורית (ראש מדור נפגעי עבירות) (2003), **מידע בנוגע לעבירות אלימות בין בני-זוג**, דיווח בכתב אל המחבר, מיום 2/9/03, סימוכין: פח/0201 – 033/142146 (מצוי בידי המחבר).
- חוק מניעת הטרדה מאיימת**, התשס"ב – 2001, ס"ח 1809.
- חוק העונשין**, התשל"ז-1977, ס"ח 864.
- חוק זכויות נפגעי עבירה**, התשס"א-2001, ס"ח 1782.
- חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו**, ס"ח תשנ"ב 1391.
- חוק למניעת אלימות במשפחה**, תשנ"א-1991, ס"ח 1352.

חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה - מעצרים), התשנ"ו-1996, ס"ח 1592.

חוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב – 1982, ס"ח תשמ"ב 1043.

חוק שוויון ההזדמנויות בעבודה, התשמ"ח-1981, ס"ח תשמ"ח 1240.

טלגם משה (1988), ויקטימולוגיה – מה זה?; סימפוזיון בינלאומי (מס' 6) על ויקטימולוגיה, (אוגוסט ספטמבר 1988, **משפט וצבא**, 10, עמ' 123-129).

יחזקאלי פנחס (עורך) (בדפוס), **תיאום מערכתי והשפעתו על הביטחון הלאומי ועל איכות המינהל הציבורי בישראל**, גלילות: המכללה לביטחון לאומי, צה"ל והכון לחקר הביטחון הלאומי באוניברסיטת חיפה.

יחזקאלי פנחס (2002), חוסר אונים - למה אנחנו לא מצליחים להתמודד בהצלחה עם תופעת האלימות נגד נשים? **מראות המשטרה**, גיליון 187, ינואר-פברואר 2002, עמ' 18-19.

מורשת המשפט בישראל (ללא תאריך),

http://www.mishpativri.org.il/hebrew/heb_chakika.htm#husband

פקודת הראיות [נוסח חדש], התשל"א-1971, נ"ח 18.

פרוטוקולים של ועדת השחרורים, ט-1066194, מיום 9.6.96 ומיום 7.7.96. (לא פורסם).

סנגיי פיטר (1998), **הארגון הלומד**, תל אביב: מטר.

צמח מינה (2003), **ממצאי סקר מתאריך 25 בפברואר 2003**, מכון דחף.

ע"פ 91/80, **משה כהן נ' מדינת-ישראל**, פ"ד לה (3) 281.

ע"פ 2157/92, **פדידה נ. מדינת-ישראל**, פ"ד מז (1) 81.

ע"פ 7832/00, **בוריס יעקובוב נ' מדינת-ישראל**, פ"ד נו (2) 534, 547.

רדאי פרנסס (1995), על השוויון, אצל: רדאי פרנסס, שלו כרמל, ליבן-קובי מיכל (עורכים), **מעמד האישה בחברה ובמשפט**, ירושלים ותל אביב: שוקן, עמ' 19-63.

רקובר נחום (תשל"ט – תש"מ), יחסי אישות בכפיה בין בעל לאישתו, **שנתון המשפט העברי, המכון לחקר המשפט העברי**, ירושלים, כרך ו-ז', עמ' 295-317.

שלו אורית (1993), **הטיפול המשטרתי בבאר-שבע באלימות בין בני-זוג**, המחלקה להנדסה תעשייה וניהול והיחידה למדיניות וניהול מערכות בריאות, אוניברסיטת בן גוריון בשיתוף עם תחנת באר שבע, משטרת-ישראל.

שלו אורית, יחזקאלי פנחס (1994), דגם לטיפול מערכתי משולב בתחנת באר שבע בעבירות שימוש בסמים ובעבירות אלימות בין בני זוג, **פלילים**, ד', עמ' 223-261.

- שלף לאון (1997), בין הריגה פלילית לבין הגנה משפטית, **פלילים**, ו', עמ' 89-113.
- ת"פ 505/95 (ת"א), **מדינת-ישראל נ' טקצי'נקו**, פורסם בדינים ועוד: דינים מחוזי, כרך כו (7) 819.
- ת"פ 65/96 (ת"א), **מדינת-ישראל נ' פלוני**, "דינים ועוד": דינים מחוזי, כרך כו (7) 845.
- ת"פ 445/96, בית-משפט השלום ב"ש, **מדינת-ישראל נ' פלוני**.
- ת"פ 535/96 מחוזי ב"ש, **מדינת-ישראל נ' פלוני**.
- ת"פ 1147/00 (שלום כ"ס), **מדינת-ישראל נגד אל רחים**, <http://www.skira.co.il>.
- ת"פ 9302/00, **צורדקר נ' מדינת-ישראל**, "דינים ועוד": דינים עליון, כרך ס, 902.
- Bergen R.K. (1999), **Marital Rape**, St. Joseph's University, 3/99, Department of Sociology, <http://www.vaw.umn.edu/documents/vawnet/mrape/mrape.html>
- Brown v. Board of Education**, 347 U.S. 483 (1954).
- Fiss Owen M. (1984), *Against Settlement*, Yale Law Journal, 93, pp. 1073-1090.
- Tyler T.R. (1990), *why People Obey the Law*, New Haven: Conn.
- Rosenberg G. (1991), **The Hollow Hope: Can Courts Bring About Social Change?** Chicago: University of Chicago Press.
- Von Bertalanffy Ludwig (1975), **General System Theory, Foundations, Development, Applications**, New York: George Braziller.

עיתונות

- גבירץ יעל, דיין עוזי (2002), רצח בין הכיסאות, **ידיעות אחרונות, המוסף לשבת**, 16/8/02, ע' 8.
- דוד מרב (2003), 38% מהנשים: לבעל מותר לאנוס אותנו, **מעריב**, 11.3.03.
- סיני רות (ללא תאריך), "האם תוספת תקציב תפחית האלימות נגד נשים", <http://www.no2violence.co.il/Articles/Haaretz005.htm>